

מכתלי בית הדין

תשובות אקטואליות
בענייני חושן משפט

פר' שלח תשע"ח

משולחנו של הגאון
רבי מנחם מנדל
פומרנץ שליט"א
ריש מתיבתא 'עוז והדר'

שומר שקיבל חפץ אסור והפקירו

בנסיעתם לאוקראינה יקחו עמם ערכה של תיקי נסיעות שהכין עבור סטאשק כאות הוקרה. הוא הסביר להם שהגוי יאסוף מהם את המזוודות בשדה התעופה, ושיכיר להם טובה על השירות הזה בעתיד. בשל מעמדו של ר' אברהם, שהיה ידוע גם כאיש חסד, ניאוחו הבחורים בשמחה, נטלו את המזוודות שהיו בגרלים שונים והוכנסו אחת בתוך השנייה, ונפרדו ממנו לשלום בלי לחשוך בדבר.

מיד לאחר תפילת שחרית כוותיקין בבוקר המחרת, נסע ר' ראובן עם בניו במונית לשדה התעופה בלוד. בכניסה לטרמינל, הספיקו ברגע האחרון לעצור את נהג המונית שהחל לנסוע לדרכו כשבתא המטען שלו מזוודותיו של ר' אברהם. השעה כבר הייתה מאוחרת והשלושה פתחו בריצה קלה אל יערם. תוך כדי ריצה, נפתח התיק הגדול שבו הוכנסו המזוודות אחת בתוך השנייה, והתיקים כולם התפזרו ארצה. כאן אירע הדבר, כשר' ראובן מיהר לארוץ את התיקים בחזרה אחד לתוך השני, חש בעורו מכניס את התיק השלישי במשהו נוקשה בדפנות. מתוך זהירות מתבקשת, תחב את ידו ומישש את הדבר, ואכן – בתוך פתח נסתר גילה מעטפה ובו המשפה יהלומים. הזמן לא הרשה לו לבדוק את כל התיקים בצורה יסודית, ולכן – תוך שהוא משתדל בכל כוחו לא להחצין את רגשותיו ולא להעביר משהו מן החרדה שחש – לילדיו הצעירים, השליך את התיקים כולם לצד מכל אשפה גדול שניצב שם, ומיהר עם ילדיו לכריקת הרכונים. הם נפרדו לשלום, ור' ראובן שהחל להסדיר את נשימותיו והלמות לבו, לא יכול היה שלא להצטמרר מן המחשבה על מה שהיה יכול לקרות בתוך שעות ספורות אם היהלומים היו מתגלים בזמן הלא נכון ובמקום הלא נכון. הוא מיהר אל המקום שבו השליך את התיקים, רק כדי לגלות שככל הנראה אחד מאלפי העוברים ושבים שם בכל רגע נתון קלט את הנעשה ומיהר "לעשות לביתו".

ר' ראובן החל לסדר את מחשבותיו בקשר לימים הקרובים ולהתנהלותו מול ר' אברהם, שעם כל הכבוד לו, התנהל כאן בצניעות מרושעת וכמעט סיבך את ילדיו. הוא החליט שיימנע מליזום קשר עם ר' אברהם, כך יתן לו מעט להזיז, ובהמשך ימצא את הדרך להבהיר לו בדיוק מה הוא חושב על אשר אירע. ואכן, כבר למחרת בבוקר פגש בו ר' אברהם "באקראי" ושאל לשלום ילדיו ואם הטיסה עברה בשלום. ר' ראובן העמיד פנים כממהר וענה קצרות שהילדים בסדר גמור וכי הם חוגגים באוקראינה בצוותא עם חבריהם ללימודים.

ל מרות שפרטי הפרשה שלפנינו טושטשו לבלי הכר מסיבות מובנות, הסיפור שלפנינו מרתק, והדיון ההלכתי שבעקבותיו הוא דיון יסודי בהלכות שומרים. בעצם העלאת הסיפור לדיון ובין השורות, נזכיר כמה יש להדר בחסד שבשמירת חפצים עבור אחרים תוך שמירה על זהירות לכל ניפגע אהנו בידי ערלי לב המסכנים את אלו שגומלים להם חסד.

כזכור לכל, רעשה היהדות החרדית לפני קרוב לעשור כשנודע על דבר מאסרם ביפן של שלושה צעירים חרדים שבעת נחיתת ביניים התגלו בתרמיליהם חומרים אסורים למסחר. השלושה נשפטו לתקופות מאסר ממושכות כפי החוק היפני המחמיר בעניינים אלו, והיהדות החרדית בארץ ובתפוצות עקבה אחרי מצבם בראגה. בחסדי שמים לאחר שתדלנות מרובה ורמים שנשפכו למכביר ביד נדיבה בידי נדיבי עם, פעולות שברובן תיוותרנה חסויות, הוקל והומר עונשם, הם ריצו תקופת מאסר ביפן ובארץ ישראל, ולא ראו נחת עד לשחרורם.

למרות זאת, דומה כי לא הכל הפנימו את המסר שהיה אמור להדרור ללבנו ולמוחו של כל בר דעת לאחר פרסום הפרשה היא וסיומה הבלתי נעים. כך התגלגל הסיפור הבא לפתחו של בית ההוראה. ימים אחרים אחרי חג השבועות השתא, נדחה בביתה ר' ראובן אל בית ההוראה ובפיו סיפור מצמרר:

שני בניו משתתפים במסגרת תורנית-חסידית ובמסגרתה הוא שלח את השנים לנסיעה למו"ב' שבאוקראינה לחוג את חג מתן תורה בעיר מגוריו וסמוך לקברו של אור שבעת הימים הבעל-שם-טוב הקדוש זיע"א.

הנה, ערב הנסיעה, התדפק על דלת בית המשפחה ר' אברהם. מחשובי החצר החסידית אליה משתייכת המשפחה היה ר' אברהם, הוא היה מרבה לנסוע ברחבי העולם עבור עסקיו וגם למען החסידות ומסודותיה, ובני המשפחה הכירוהו והוקירוהו. לאחר שהזכיר להם ר' אברהם כמה חשובים קשריו עם אנשי הקשר שלו בכל ארצות מסעיו, סיפר להם כיצד סייע לו ערל אחד, סטאשק שמו, מנהל אחת מחנויות הענק בשדה התעופה באוקראינה, כשדרכונו אבר בערב פורים האחרון. הוא עזב את חנותו ונפנה כל כולו לסייע לר' אברהם כדי שיספיק להגיע לפני החג לביתו. כאות הוקרה הוא מבקש כי

כשביום המחרת התקשר ר' אברהם לר' ראובן "לברר את מספר הטלפון של שכנו" ועל הדרך שאל אותו אם הילדים סיפרו שהעבירו את המתנה לסטאשק, כבר איבד ר' ראובן את סבלנותו. הוא הטיח באזניו של ר' אברהם הנדרה את כל מה שהוא חושב עליו, סיפר לו בדיוק היכן נמצאת ה'מתנה' של סטאשק, נכון לפעם האחרונה שבה ראה אותה, ו'הציע' לו בלשון שאינה משתמעת לפנים אחרות, שלא יעז לשוחח עמו מטוב ועד רע בנושא זה, לבל יבולע לו בפרסום הסיפור ברבים, או אף בהפניית הרשויות המתאימות להתעניין במעלליו. עודו נסער, פנה ר' ראובן כאמור אל בית ההוראה, ושאלתו בפיו האם לפי ההלכה יש עליו חיוב כלשהו לשלם לר' אברהם בשל הפקרת היהלומים היקרים שהפקיד בידיו.

עיקרי הנושא בהלכה

חיובו של שומר שהוטעה לגבי ערך החפץ

ראשית נברר את מידת חיובו של אדם לשמור על חפץ כאשר הטעו אותו לגבי שווי: עיקר הדין מבואר בשולחן ערוך (סימן רצא סעיף ד) ששומר אינו חייב אלא כפי שווי החפץ שקיבל עליו לשמור, לפי דעתו וידיעתו. כלומר: חיובי השמירה חלים למרות ההטעה, אך רמת חבות התשלומים שלו מצטמצמת לסכום שבו היה בדעתו להתחייב בשמירה. כך למשל, אם מסר המפקיד ארנק ובו מטבע של דינר זהב, ואמר לשומר שבארנק יש מטבע של כסף, אם אבד הארנק חייב השומר לשלם רק את עלותו של מטבע כסף, ויכול לטעון שלא קיבל עליו שמירת דינר זהב.

והנה, בעקבות דברי המדרכי (הגהות מרדכי בבא קמא סימן רז) על אדם ששאל מחברו סייף ואבד, ואז התברר שמחירו של הסייף עולה הון, והשואל טוען שלא ידע שמדובר בסייף כה יקר ולא היה מקבל על עצמו שמירה על דבר כה יקר, דגו האחרונים (ים של שלמה המובא בקצה"ח סימן רצא סק"ד והש"ך סימן עב סק"מ) בדוגמאות שונות של שומר שהוטעה לגבי שווי החפץ שהופקד לשמירתו, והכלל העולה מדבריהם הוא שכשהמפקיד עצמו הטעה את השומר, אין השומר מתחייב מעבר לסכום שבו העריך הוא עצמו את הפקדון בשעת קבלתו.

ונחלקו האחרונים במקרה שהמפקיד לא הטעה אותו, אלא נתן לו בצורה סתמית, והשומר טעה מעצמו והעריך בצורה לא נכונה את שווי הפקדון. לדעת המהרש"ל חייב השומר לשלם את מלוא שווי החפץ, ואילו לדעת הש"ך גם במקרה זה השומר אינו חייב לשלם יותר מכפי שחשב שהחפץ שווה. חריג אחד מכלל זה, הוא מקרה שבו הפקדון היה חפץ כזה שהרגילות היא ששווה הרבה, כמו אבנים טובות, שאז בעצם קבלת השמירה קיבל על עצמו לשלם כשוויה של האבן למרות שלא ידע אז את שווי המדריך.

לכאורה לאור זאת, אם התיקים שקיבלו ראובן ובניו היו נותרים בתא המטען של המונית והולכים לאיבוד, מכיוון שהם הוטעו בידי אברהם ולא העלו על דעתם שישנם יהלומים בתיקים, לא היו חייבים לשלם לו אלא את שווי התיקים עצמם, למרות שפשעו בשמירה כשהותירו את התיקים במונית.

מחלוקת האחרונים באדם שקיבל לשמור

דבר ונדע לו שזו סחורה אסורה

עוד מצאנו מחלוקת בין האחרונים במקרה שבו קיבל אדם מחברו פיקדון כזה שהיה אסור לפי חוק המלך, ולא עוד אלא שסיכן את השומר בעצם הימצאותו בכליו. לדעת המהרי"ק (שורש קנה) הדבר

מהווה עילה לביטול כל חיובי השמירה, והשומר אינו חייב על נזקים שנגרמו לחפץ. וכבריו צידד גם האור שמה (נוקי ממון פרק ד הלכה יא), כי עיקר השמירה התקבלה אצלו בטעות ואילו היה יודע שהדבר אסור ואף עלול לסכנו ודאי לא היה מתחייב לשמרו. ואילו לדעת המחנה אפרים (דיני שומרים סימן יג) אין מקור לפטור אותו אלא מנזקים כאלו שאירעו מחמת היות החפץ אסור לפי חוק המלך, אבל עצם השמירה וקנייניה חלים ולכן אם החפץ ניוזק ממקום אחר, כגון שאבד או שאירעה בו פשיעה, השומר חייב לשלם לבעלים.

עולה מדבריהם, שלדעת המהרי"ק והאור שמח במקרה שלפנינו בכל אופן לא חלה חובת שמירה על ראובן ובניו, וגם לפי המחנה אפרים שחובת השמירה חלה, מכל מקום החיובים שחלו היו מוגבלים לשווי התיקים ולא לשווי היהלומים שאין רגילות לשים יהלומים בתיקים כאלו, ובוודאי לא קיבלו על עצמם לשמור על יהלומים.

כך או כך, למרות שלכאורה אין חיובי שמירה מחייבים במקרה שלפנינו את השומרים בתשלום על היהלומים, מכל מקום יש לדון ולחייב את ראובן בשל העובדה שזרק בידים את התיקים למקום שאינו משתמר והרי הוא מזיק בידים ואמור להתחייב גם שלא מדיני שומרים, וכפי שנבאר.

זריקת התיקים במקום גלוי

נחשבת כנזק בידיים

בשו"ת הרא"ש (כלל צד סימן ב) נפסק במקרה שבו ביקש ראובן משמעון שיוליך עבורו נעלים למקום מסוים, ואמר לו שמעון שיכול להניחן על גבי חמורו ונגנבו משם, ששמעון חייב מדיני שומרים.

ביאר זאת בנתיבות המשפט (סימן רצא סק"ז) שלמרות שלא נעשו כאן קנייני שמירה, החיוב לשלם שנובע מקנייני השמירה הוא לגבי נזקים שהגיעו מבחוץ בפשיעתו של השומר, שבהם אינו מתחייב אם לא עשה קניין. אך כשהנזק נובע מפעולתו הרי הוא חייב בלא קניין, ולכן בגלל שהוא יצר את הנחת החפץ במקום שאינו משתמר, דינו כמזיק בידים ולכן חייב למרות שלא היו קנייני שמירה, והוא היה מתחייב גם במקום שבעליו עמו.

מכך עולה שהנחת חפץ במקום שבו מצויים רבים, ויכולים לגנבו לאור היום, נחשבת כעשיית נזק בידיים. ולפי זה בנידון שלפנינו שבו הניח ראובן את התיקים במקום שאינו משתמר, לאחר שכבר ידע מה הם מכילים, הוא אמור להתחייב ולשלם עליהם למרות שלא קיבל חיובי שמירה עליהם.

שומר שלא ידע את ערך

הפקדון אך הזיקו בידיים

הגמרא (ב"ק סב.) מסייגת את הדין שלפיו השומר נפטר מלשלם את מלוא שווי של הפקדון באופן שהוטעה בערכו האמתי של החפץ, שהפטור הוא דוקא למקרה שבו פשע בשמירתו, אך כאשר הזיק את החפץ בידים עליו לשלם את מלוא המחיר, כי עצם העובדה שהחפץ מופקד אצלו אינו מקנה לו זכויות יתר, ולכן כפי שכל מזיק היה אמור לשלם על הנשק גם בלי ידיעה מוקדמת על מחירו, כך חייב הוא לשלם את המחיר המלא. וביאר הקצות החושן (סימן רצא סק"ד) שהסיבה לחיובו אינה חומרת הדבר שהזיק בידים, אלא שכשסיבת החיוב הם קנייני השמירה, אי אפשר לחייבו יותר ממה שקיבל על עצמו, אך חיובו של המזיק בידיים אינו נגזר מעובדת היותו שומר ומחמת מה שקיבל על עצמו, אלא מדיני מזיק, והמזיק חייב לשלם את מלוא שווי נזקיו.

ובמקרה המבואר בגמרא שבו אדם בעט בכספת סגורה והטילה

שאינו חייב להודיע על כוונתו להוציא את הסחורה. ואם לא הודיע אחרי שהוציא, והסחורה ניזוקה, חייב.

למרות שהיה חייב להודיע, לא היתה להודעה משמעות

במקרה שלפנינו, נראה כי למרות שראובן נהג בזכות כשמיהר להיפטר מהפקדון המפוקפק שניתן לו ושהיה עלול לסבך את בניו, מכל מקום לא כדין נהג כשלא עדכן את אברהם על השלכת התיקים והיהלומים במקום מרכזי כל כך.

אך למרות זאת אי אפשר לחייבו בתשלום אף לפי דברי הסמ"ע, משום שמכיוון שהוא גילה זאת כאשר עמד שם בשדה התעופה, הרי שההודעה לר' אברהם לא הייתה יכולה להציל את היהלומים מאוברן אלא באופן שר' ראובן היה נאות ליטול עמו את המזוודות עם היהלומים ולהשיבם לביתו ולשמור עליהם. והרי מבואר בדרישה (סימן שיט סעיף א) במפורש שכשבעל החפצים אינו בעיר, לדעת הרא"ש אין צורך להודיעו כלל, ולדעת הרמב"ם מידת חסידות להודיע לו. ואם כן, במצב שלפנינו בו לא תועיל ההודעה, הרי לא ניתן על כל פנים לחייבו מצד מה שלא השיב את היהלומים לביתו כדי לשמור עליהם. ולכן, למרות שבשו"ת אגרות משה (חושן משפט חלק ב סימן נו) צידד לומר שבמקרה שאינו בעיר אסור להוציא את החפצים לשוק כי לא יוכל להצילם, מכל מקום יכול ראובן לטעון שקים לו כדעת הררישה שמותר לו בכל מקרה להיפטר מפקדון שהוטל עליו בעורמה, ומאחר שלא היה חייב להודיע לר' אברהם ולא היה מועיל בהודעתו כלום, אי אפשר לחייבו בתשלום על אוברן היהלומים.

וזה דבר המשפט:

• אין חיובי השמירה חלים על חפץ בעל ערך המוטמן בחפץ הגלוי שנמסר ליד השומר, כי לא עלה על דעתו להתחייב בשמירתו. ונחלקו האחרונים אם כשהשומר ידע שמוטמן חפץ יקר, התחייב בשמירתו. • כשהשומר הזיק בידים את החפץ המוכמן, חייב השומר לשלם כשיודע את שווי החפץ שהזיק, אך כשלא ידע זאת נראה שפטור גם לפי הסוברים שאדם המזיק חייב גם באונס, כי כאן הניזק בפשיעתו גרם לעצמו את הנזק.

• כשהזיק את החפץ בידים

לאחר שנודע לו שווי

וכבמקרה שלפנינו, חייב

לשלם מדין מזיק אף שלא

חלים עליו חיובי שמירה.

אך למרות זאת, במקרה

שלפנינו מאחר שהפקדון

הגיע לידיו ברמאות,

אף שלא הודיע לבעלים

יכול להיפטר מלשלם

ולהחזיק בשיטת

הררישה שבכל מקרה

מותר לו להיפטר

מהפקדון ואינו חייב

להודיע לבעלים

כשמכל מקום

להלא יספיק

להציל את

רכושו.

אל מימי הנהר, ובא בעל הכספת ותבע אותו על היהלומים שהיו בתוכה, ביארו תוספות (בבא קמא סב. ד"ה מי מנחי) את הסיבה לפטורו מאחר שלא הייתה רגילות להניח יהלומים בכספת, ולכן לא היה לו להעלות על דעתו שהוא מזיק בפעולתו, וכשיטת התוספות (בבא קמא כז: ד"ה אדם מועד) שגם אדם המזיק פטור במקרה של אונס גמור. לאור זאת, במקרה שלפנינו על אף שלכאורה ראובן מוגדר כמזיק בידים בזה שזרק את התיקים במקום ציבורי לעין כל, אלו היה עושה זאת מבלי לדעת שיש בתיקים יהלומים, לכאורה היה פטור מכל אחריות עליהם. אך במקרה שהגיע לבית ההוראה, בשלב זה שבו זרק ראובן את התיקים, ידע כאמור על תכולתם היקרה והלא-חוקית, אלא שלא רצה לקבל על עצמו את האחריות לשמירתם ולכן השליכם. וכעת שאנו דנים על חיובו בהלכות מזיק, וראי שאין לפטרו בטענה שלא ידע מה הוא מזיק בגלל שאין רגילות להניח יהלומים במזוודות נוסעים, שהרי ידע בביור שבמקרה הזה אכן הוטמנו יהלומים בדופן אחת המזוודות.

מי שנתנו בידו חפץ בעורמה, רשאי להשליכו

למרות זאת יש לדון לפטור את ראובן מתשלומים מסיבה אחרת: בגמרא (בבא מציעא א:) מתואר מקרה, אדם קנה ספינה מלאה יין ולא מצא מקום לאחסן אותו, הוא בירר אצל אשה שבבעלותה היו מחסנים ודירות ריקות אם תוכל לאחסן אצלה את היין עבורו. לאחר שנענה בשלילה, חשב על רעיון וביצע, הוא הציע לאשה להינשא לו. ליון של בעלה כבר היה לה מקום, והסבלים החלו לאכלס את היין בכל שטחי האחסון שברשותה. מיד בתום המלאכה, הלך האיש לביתו ושלח לה גט כריתות.

הלכה האשה בועמה כי רב, מכרה חלק מהחביות ובכסף שקיבלה ממכירתן שכרה סבלים שיוציאו את כל החביות לרחוב. באו אנשי הרחוב ונטלו את החביות.

פסק רב הונא בריה דרב יהושע, שהאשה אינה חייבת לשלם לארון הרמאי על יינו, וכאשר עשה כן יעשה לו, גמולו ישוב בראשו. הגמרא מרגישה שגם אם שטחי האחסון של האשה היו עומדים להשכרה, אין בידיו של האיש לכפות עליה להשכירם לו, והיא יכולה לומר שאינה רוצה להתעסק אתו בגלל התעלול שעשה לה, ולכן היא פעלה כשורה כשסילקה את החביות ופטרה את עצמה מנוכחותן הכפויה. פסק זה התקבל להלכה ונפסק בשולחן ערוך (סימן שיט סעיף א).

מחלוקת הראשונים אם צריך להודיע לו

למרות שרשאי השומר להיפטר במהירות האפשרית מהחפצים שקיבל שלא ברצונו, כתב הרמב"ם (שכירות פרק ז הלכה ז) שמכל מקום מידת חסידות שיוודיע לבית דין שהוא עומד לסלק את הסחורה מרשותו, ובית דין ימכרו חלק ממנה כדי לשכור מקום לאחסן את הסחורה בצורה בטוחה משום השבת אבידה, למרות שהבעלים עשו שלא כהוגן. לעומת זאת ברא"ש (בבא מציעא פרק ח סימן כו) מבואר שצריכה להודיע ואז אם נאנס החפץ לאחר שהודיעה פטורה. ומשמע שאם לא הודיעה לבעלים אינה נפטרת מלשלם.

הטור (סימן שיט סעיף א) הביא את דברי שניהם בזה אחר זה בלא לציין שהם חולקים זה על זה, והבית יוסף על אתר תמה על כך. בשולחן ערוך פסק את שיטת הרמב"ם שממדת חסידות להודיע. ועל כך הוסיף הרמ"א שיש אומרים, זו שיטת הרא"ש, שצריך להודיע ורק כשהודיע נפטר מתשלומים, ומדבריו למד הסמ"ע (סק"ב) שגם לדעתו נחלקו בזה הראשונים אם חייב לשלם כשלא הודיע. אך מסקנת הסמ"ע שמכל מקום לכל השיטות לאחר שהוציא את הסחורה לרחוב, עליו להודיע על כך למפקי המרות